

11/16

JAPANS "SJÄL"

SYNDEN OCH BLAMAGEN

I sin artikelserie om Japan, vars första avsnitt behandlade landets historia, tar Herbert Tingsten nu i några artiklar upp moraliska och ideologiska problem. Bilderna visar några ansikten från dagens Japan: den unge studenten, den gamla bondkvinnan, fiskaren samt ytterligare en representant för den nya generationen, skulptrisen i sin ateljé.

Under den internationella presskonferensen i Japan för ett par månader sedan yttrade en av utlänningarna till sina japanska kolleger: "Jag har hört så mycket om hur egenartade och hur olika oss japanerna är. Nu när jag träffat er tror jag inte längre på det där pratet. Vi är ju ungefär likadana allihop." Men under den av japanerna anordnade resan förekom säkerligen främlingarna emellan hundratals samtal i vilka man trodde sig kunna fastställa speciella egenskaper och beteendemönster hos japanerna. Vilken uppfattning är den riktiga eller, rättare sagt, den mest väsentliga? Och vilka särdrag i älskådning och uppträdande — ty att sådana särdrag likväl finns är självfallet — i förhållande till "västerlänningar" företer japanerna? Det är här inte fråga om att söka någon japansk själ eller någon nedärvd nationalkaraktär (även om föreställningar härom fortfarande skymtar i litteratur och debatt),

utan om på traditioner, miljö och uppfostran beroende drag. Jag förbigår alldeles sådana lättvindheter som innebär att man bakom några händelser under ett visst skede spårar varaktiga och dominerande egenskaper, såsom då japanerna — under århundraden levande i fred och isolering — efter Meijirestaurationen ofta påståtts till sin natur vara speciellt krigiska eller inriktade på att imitera andra folk.

Inom litteraturen möter de mest skilda påståenden. Några författare framhåller japanernas allmänmänsklighet eller deras likhet med västerlänningarna, andra deras särprägel. Det är inte ovanligt att man börjar med satsen att japanerna är så olika och så outgrundliga att det är omöjligt för en amerikan (eller engelsman eller fransman) att förstå dem — för att i det följande komma med en bestämd och utförlig karaktäristik. De bilder som formas är högst skiljaktiga. Hos Lafcadio Hearn, som under årtionden mer än någon annan påverkat amerikansk och europeisk uppfattning, möter en idyll av ordning, förfining, artighet och hänsynstagande, en stilla romantik. Japanen Nitobe, vars bok "Bushido, the Soul of Japan", likaså haft stort inflytande, framhäver mod, trohet, hederskänsla, självdisciplin och ärlighet som speciellt japanska egenskaper. Den under senare år mest berömda av dessa skildrare, Ruth Benedict ("Krysantemen och svärdet"), söker visa att japanen lever i ett komplicerat system av skyldigheter och normer. Det korrekta och värdiga uppträdandet, inte rättvisa och godhet, är det väsentliga; skammen eller blamagekänslan, inte skuldkänslan, är drivande kraft. "Skamkulturer litat på yttre sanktioner för att säkerställa ett gott uppförande, inte, såsom verkliga skuldkulturer, på en inre övertygelse om synd."

Jan

undersökningar efter kriget har visat att de begrepp som hon ansåg vara centrala ofta inte är kända eller förstådda i samtids Japan (Stoetzel, Without the Chrysanthemum and the Sword). I andra fall är det tydligt att Japanporträtten är starkt färgade av porträttörernas nationalitet, miljö eller ideologi. Under och strax efter det andra världskriget producerades en rad karikatyrer av Japan — med grymhet och lömskhet som stereotyper — i Amerika; sedan några år är tendensen den motsatta. Psykoanalytiker kommer från skilda utgångspunkter till de mest olika och var för sig bisarra resultat: Gorer konstaterar aggressioner och komplex på grund av att de japanska mödrarna alltför tidigt lär barnen att vara "rumsrena", Maloney, som särskilt analyserar den japanska psykoanalysen, ställer ett antal japanska sjukdomsfenomen i sammanhang med modersbindningar av egenartad natur.

I ett viktigt hänseende ger dock nästan alla undersökningar och intervjuer liknande resultat. Kollektivitet framstår i Japan, i jämförelse med Västerlandet, som mera betydelsefull än individen. Honnörorden är plikt, trohet, lydnad, offervilja, självdisciplin, artighet, värdighet, korrekthet. Alla dessa ord antyder existensen av allmänt erkända normer för uppförandet, av högre sociala enheter för vilka den enskilde böjer sig. De högre enheterna är främst kejsaren-nationen och familjen, men även kollektiv av annan art, skolan, kommunen, bysamhället, yrkesorganisationen. Om ett genombrytande av de givna normerna för att nå godhet eller lycka är inte fråga, i varje fall inte i samma grad som i Europa och USA. Då Ruth Benedict talar om skuld och skam, om synd och blamage, är det väl detta som hon vill uttrycka. Synd, det är ett brott mot något som står över de mänskliga reglerna, Gud, samvetet, det inre ljuset; blamagen är att förbryta sig mot god sed och vedertagen ordning eller att svika sina skyldigheter mot högre mänskliga institutioner.

Inför denna karaktäristik, som alltså synes tämligen allmänt godtagen, är emellertid några distinktioner nödvändiga. Är skillnaden mellan synd och blamage så stor om man inte anlägger just Benedicts och andras speciella synpunkt? Kan inte själva känslan vara alldeles densamma, även om de bud eller normer vilkas brytande framkallar känslan är av olika art? Det är möjligt att på denna punkt mot Benedict återopa Lafcadio Hearn,

Att dessa och andra skildringar till stor del bygger på en begränsad miljö under ett visst skede är lätt att påvisa. Hearn levde, gift med en japanska, i en gammaldags omgivning; som missnöjd, rotlös och relativt misslyckad amerikansk journalist var han benägen att uppskatta och överdriva den av exotism kryddade trivsamtet han fann i Japan. Nitobe utgår från samurajmoralens bästa sidor, och Japans själ blir för honom en idealiserad version av en socialgrupp i utdöende. Ruth Benedict, som inte besökte Japan, kom till sina resultat främst genom att studera japanska emigranter i Amerika;

som i ett huvudarbete ("Japan: an Interpretation") förklarar att japanerna betraktar ett felsteg "inte bara som en blamage, utan som en synd". Viktigare är kanske att Benedict i enlighet med amerikansk moral med synd kan misstänkas mena först och främst sexuella förvillelser; i fråga om sexualitet har japanerna — åtminstone för männens del — en mindre puritansk uppfattning än den i Amerika härskande, och man frågar sig om det är syndkänslor på detta område som Benedict närmast efterlyser. Vid samtal med japaner och amerikaner och amerikaniserade japaner har det slagit mig att begreppsparet synd—blamage bör ses särskilt ur denna synvinkel.

Benedicts och andras analyser går, koncentrerade och preciserade, ut på att konformiteten, den sociala sedvänjan, det passande är viktigare i Japan än i USA och Väst-europa. Det bör framhåvas att denna uppfattning är vanlig, för att inte säga dominerande, även i västerländska folks karaktäristiker av varandra. Alla folk anser sig vara individualistiska, medan de andra är uniforma och likriktade; tyskarna säger det om fransmän och engelsmän, fransmännen om engelsmän och tyskar, engelsmännen om tyskar och fransmän. Detta sammanhänger antagligen med att vi lätt observerar det avvikande inom det egna folket, som vi känner, medan vi i

som fick ges, vilka rätter som fick serveras på en bjudning. Denna reglementering kombinerades med en morallära av konfucianskt ursprung, i vilken lydnaden — hustru mot man, barn mot föräldrar, enskilda mot överhet — var det centrala budet; denna morallära har intill ockupationen varit den officiella och härskande. Politiskt har Japan i stort sett varit en polisstat, jämförlig med det tsaristiska Ryssland, under expansionsskedet snarare med de kommunistiska och nazistiska regimerna. Konformism och bristande individualism ter sig som självfallna följder av detta förflutna, tendenser, vilka under kortare eller längre tid dröjer kvar även i ett annat andligt klimat. Frågan om Japans framtid är till stor del frågan om hur snabbt och hur fullständigt den nya ordningen ändrar attityder och beteenden.

Bland intellektuella japaner finner jag ofta en förklarlig reaktion mot de schematiska beskrivningar av japansk folkkaraktär som överflödar i litteraturen. Några överdrivna och konstiga uttalanden från japanskt håll tas upp av europeiska och amerikanska författare och får tjäna som bevismaterial i ännu mera överdrivna och konstiga skildringar, säger en av Japans främsta statsvetenskapsmän. Utlänningar vill helst betrakta oss, liksom andra avlägsna och föga kända folk, som kuriositeter, och på det sättet har en rad myter om Japan uppstått. Hearn, med sitt tal om älskvärda kvinnor, ålderdomliga seder och körsbärsblommor, är lika ensidig som de amerikaner vilka efter Pearl Harbor beskrev oss som gula djävlar. Det är självklart att den långa isoleringen formade ett visst handlingsmönster, att tiden av imitation och modernisering trängde andra tendenser i förgrunden och att expansionstidens diktatur på ännu ett annat sätt påverkade folks tänkande och uppträdande. Man måste begripa att olikheterna mellan japaner inbördes är lika stora som i andra folk, att det är orimligt att se oss som nittio miljoner kopior. Det är sant att

konformismen här har starka rötter i historia och miljö, men på några år eller årtionden kan hållningen i grund förändras.

De sedvanliga, i stort sett självbelätta klichéerna om det egna folket möter emellertid också i Japan. Det sägs att japanerna är komplicerade, känsliga, subtila, omedvetna om sitt eget värde, benägna att underskatta sig själva och att beundra och efterlikna det utländska; den bristande egoismen och egocentriciteten är deras storhet. På grund av den delvis i psykoanalysen bottnande jargong enligt vilken ett visst uppträdande kan tydas som bevis på en egenskap av rakt motsatt typ blir försök att diskutera dessa frågor med stöd av faktiska skeenden i regel fruktlösa. Säger man att Japans krig och krigsideologi inte vittnar om underlägsenhetskänsla och respekt för främlingar, svaras det att just den osäkre och på sig själv tvivlande har behov av att göra sig gällande och uppträda med kraft och brutalitet. I samma genre går de vanliga uttalandena av utländska kritiker som i artigheten och undfallenheten ser ett inverterat uttryck för hårdhet och aggressivitet. Men därmed kommer vi över från den speciellt japanska debatten till den allmänmänskliga slapphetens område.

HERBERT TINGSTEN

fråga om främmande folk beaktar det för alla gemensamma — ungefär på samma sätt som vi tycker att alla negrer ser ungefär likadana ut. Härtill kommer att individualism i Västerlandet blivit en hedrande egenskap; den folkliga självkaraktäristiken blir alltså ett självberöm.

Trots dessa reservationer synes det sannolikt att den övliga karaktäristiken av japanerna innehåller en kärna av sanning. Japanerna har, utom under korta skeden, levat under ett auktoritärt styre. I äldre tid, före Meiji, var människornas liv reglerat så i detalj såsom knappast någonsin i andra länder: staten föreskrev hur varje samhällsgrupp — även för bönder med skilda inkomster gällde skilda regler — skulle klä sig, hur dyra presenter